

MAHFI EĞİLMEZ İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümü'nü bitirdi. Gazi Üniversitesi'nde kamu maliyesi alanında doktora yaptı. Maliye müfettiş muavini olarak başladığı kamu kesiminden, Hazine müsteşarıyken istifa ederek ayrıldı. Özel sektörde finans kuruluşlarında üst düzey yönetici olarak görev yaptı. Yeni *Yüzyıl* ve *Radikal* gazetelerinde köşe yazıları yazdı. CNBC ve NTV'de program yaptı. Altınbaş Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapıyor, www.mahfiegilmez.com blog'unda 'Kendime Yazılar' adıyla yazılar yayınlıyor ve Hitit tarihi üzerine çalışmalarını sürdürüyor.

Mahfi Eğilmez'in bundan başka yayınlanmış 17 kitabı var.

DR. MAHFİ EĞİLMEZ

Tarihsel Süreç İçinde
DÜNYA EKONOMİSİ

Remzi Kitabevi

DÜNYA EKONOMİSİ / Mahfi Eğilmez

© Remzi Kitabevi, 2018

Her hakkı saklıdır.

Bu yapının aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Edtör: Nesrin Arslan

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1876-0

BİRİNCİ BASIM: Kasım 2018

Kitabın basımı 5000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 12068 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul

Tel (212) 629 4783

İçindekiler

Şunuş	13
-------------	----

Giriş

Dünya Ekonomisi Tarihini İncelemek	15
Evren, Dünya ve Yaşam.....	16
İnsan ve Evrimi	18
Biyolojik Evrim, Sosyal Evrim.....	19

1. BÖLÜM

Ekonomi Tarihi Tüketimle Başlar

Tarih Öncesi Çağlar.....	21
Paleolitik Çağda İnsan	22
İşbirliğinin Doğuşu	23
Değiştokuştan Ticarete	24
Mezolitik Çağda Yerleşimler.....	25
Artı Zamanın Ortaya Çıkışı.....	25
Paleolitik ve Mezolitik Çağın Ekonomisi.....	26

2. BÖLÜM

Neolitik Devrim ve Üretime Geçiş

Neolitik Çağ ve Toprağa Yerleşme	29
Neolitik Devrim Nasıl Ortaya Çıktı?.....	30
İnsanın Doğasına Yabancılaşması	31
Kentlerin Doğuşu	32
Sabanın Bulunuşu	33
Tekerleğin Bulunuşu	34
Tapınak Bankaları ve Faizin Doğuşu.....	35
Yazının İcadı	35
Neolitik Dönemin Önceki Dönemlerden Farkı	37

Neolitik Çağ Ekonomisi.....	38
Bronz Çağı.....	39
Demir Çağı.....	40

3. BÖLÜM

Antik Dünyada Ekonomik Örgütlenme

Gelenek Yöntemi	43
Üretim Kesimlerinin Ağırlığı.....	44
Mali Yapı ve Vergiler	45
Tapınak Maliyesi ve Ordu	46
Ticaretin Gelişimi.....	47
4000 Yıl Önce Anadolu'da Faiz	49
Para Benzeri Hesap Ölçüsünün Ortaya Çıkışı	50
3300 Yıl Önce Fiyatlar.....	51
Antik Dünyada Zenginlik ve Refahın Kaynağı.....	53
Hititlerde Para Politikası	53

4. BÖLÜM

Yunan, Roma ve İslam Ekonomisi

Antik Yunan'da Kent Devletleri.....	55
Antik Yunan Ekonomisi ve Zanaattan Atölye Sanayisine Geçiş.....	55
Para Benzerinden Paraya Geçiş	57
Aristoteles'in Ekonomik Görüşleri	58
Roma İmparatorluğu'nun Ekonomisi: Savaş ve Haraç	59
Cicero ve Seneca'nın Ekonomik Görüşleri.....	61
Bizans Ekonomisi: Tarım ve Ticarete Geri Dönüş	62
Kâğıt Paranın Tarih Sahnesine Çıkışı	63
İslam'ın Yükselişi	63
Bin Yıllık Tarihin Ekonomik Özeti.....	64

5. BÖLÜM

Tarımsal Artıdan Sermaye Birikimine

Ortaçağa Giriş	66
Feodalite	67
Feodalitede Tarım Teknolojisinin İlerlemesi	68
Gelenekten Piyasa Ekonomisine	70
Fuarlar.....	71

Kâğıt Paranın Avrupa’da Kullanılmaya Başlanması.....	72
Verginin Yasaya Bağlanması	73
Danışmanlık Kurumu Nasıl Ortaya Çıktı?	74
İngiltere ve Avrupa’da Çevirme Hareketi.....	75
Finans Sisteminin Gelişmeye Başlaması	75
Feodalitenin Sonu	76
Aquinaslı Thomas ve İbn-i Haldun’un Ekonomi Görüşleri	78
Feodal Ekonominin Özeti.....	79

6. BÖLÜM

Keşifler ve Ticaretin Yayılması

Amerika’yı Kim Keşfetti?	80
Coğrafi Keşifler.....	81
Ticaretin Uluslararası Hale Gelmesi	82
Enflasyon Çağı.....	83
Menkul Kıymet Borsalarının Ortaya Çıkışı	83
Ticaret Kapitalizmi: Merkantilizm.....	84
Merkantilizmin Ekonomi Teorisi.....	84
Tarımın Geriye İtilmesine Tepki: Fیزیokrasi	86
Liberalizm.....	87
Emperyalizm	87

7. BÖLÜM

Doğu’nun Yükselişi

Çin’in Yükselişi	89
Çin’in Dış Dünyaya Kapanması ve Sonuçları.....	90
Japonya	91
Hindistan.....	91
Osmanlı İmparatorluğu.....	93
Feodalitenin Çöküşünden Sanayi Devrimine Kadar Geçen Sürenin Ekonomik Özeti	95

8. BÖLÜM

Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimini Hazırlayan Altyapı	97
Bütçe Hakkının Ortaya Çıkması	100
Modern Bankacılığın Doğuşu	101

İlk Merkez Bankaları ve Kâğıt Para Kullanımının Yaygınlaşması	101
First Lord of Treasury	102
Piyasa Ekonomisinin Gelişimi.....	103
Finans Sisteminin Katkısı	104
Piyasa Sisteminin Ekonomi Teorisi: Klasik Ekonomi Teorisi	104

9. BÖLÜM

Avrupa ve Kapitalizmin Yükselişi

Güney Avrupa'nın Düşüşü, Kuzey Avrupa'nın Yükselişi	107
Ulus Devletlerin Doğuşu	109
Sanayi Kapitalizmi	110
Kapitalizmin Eleştirisi ve Sosyalist Ekonomi Teorisi	112
Piyasa Sisteminin Ekonomi Teorisine Katkıları: Neoklasik Ekonomi Teorisi	113

10. BÖLÜM

Krizler Çağı

1873 Krizi: Uzun Depresyon	116
Altın Standardı Dönemi	116
Birinci Dünya Savaşı ve Ekonomik Etkileri.....	118
ABD'nin Yükselişi.....	119
Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu	120
1929 Krizi: Büyük Depresyon.....	120
Krizle Çözüm: Keynesyen Ekonomi Görüşü ya da Karma Ekonomi Teorisi	123

11. BÖLÜM

Sosyalizmin Meydan Okuması

Rus Devrimi ve Ötesi	125
Kumanda Sistemi ve Planlamanın Ekonomik Yaşama Girişi	127
Doğrusal Programlama.....	127
İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaşa	128
Kapitalist Ekonomiye Karşı Sosyalist Ekonomi.....	129
Kapitalizmin Değişimi	131

Çalışma Koşullarının Düzeltilmesi ve İşçi Sendikalarının Kuruluşu	131
Sanayi 2.0.....	132
Bretton Woods Sisteminden Karşılıksız Paralar Sistemine.....	133
Çokuluslu Şirketler	135

12. BÖLÜM

Bölgesel Ekonomik Birlikler

Ulus Devletlerden Bölgesel Birliklere.....	136
Avrupa Birliği	136
Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	138
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	139
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA)	139
Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN)	139

13. BÖLÜM

Petrol Ambargosundan Dijital Devrime

Petrolün Egemenliği ve Enflasyonun Yükselmesi	141
Sanayi 3.0.....	142
Dijital Devrim	143
Kapitalizmin Bütün Üretimi Kapsaması.....	144
Beklentilerin Ekonomide Başköşeye Geçmesi:	
Yeni Klasik Ekonomi	145
Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Kadar Ekonomik Dönüşüm	146

14. BÖLÜM

Kapitalizmin Küreselleşmesi

Sosyalist Meydan Okumanın Sonu	148
Küreselleşme	149
Sermaye Hareketlerinin Tümüyle	
Serbestleşmesi	150
Finans Piyasalarının Egemenliği	151
Neoliberalizm.....	153
2008 Küresel Krizi.....	154
Ticaretin Yeni Şekli: E-ticaret	157
Neoklasik Rasyonalizme Tepkiler:	
Post Otistik Ekonomi Eleştirisi	158

Yeni Merkantilizm.....	159
Küreselleşmenin Getirdiği Ekonomik Gelişme	160

15. BÖLÜM

Doğu'nun İkinci Yükselişi

Doğu'nun İkinci Yükselişi Japonya'yla Başladı	162
Çin	163
Hindistan	165
İki Ekonominin Öyküsü: Güney ve Kuzey Kore	166
Doğunun İkinci Yükselişinin Sayısal Özeti	168

16. BÖLÜM

Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisindeki Yeri	169
Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Ekonomi	171
Türkiye Ekonomisinin Küresel Sistemdeki Yeri	174

17. BÖLÜM

Geleceğe İlişkin Öngörüler

Nüfus Artışı, GSYH Artışı ve Refah Artışı	176
Kapitalizm Gelecekte de Kriz Yaratır mı?	178
Kur Savaşları ve Ticaret Savaşları.....	179
Çevre Sorunları	182
Prekarya	183
Psikolojinin Ekonomiye Katılması:	
Davranışsal Ekonomi Yaklaşımı.....	184
Sanayi 4.0.....	185
Geleceğin Dünyasına Gidiş	187
Geleceğin Dünyasına Giderken Türkiye.....	190
Notlar.....	192
Kaynakça.....	195
Meraklısı için: Nobel Ekonomi Ödülü Alan İktisatçılar	203

Tablolar

Tablo 1: Çağlar ve Özellikler	22
Tablo 2: Hititlerde Bazı Malların Fiyatları	52
Tablo 3: Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1-1000 Arası)	64
Tablo 4: Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1000-1500 Arası)	79
Tablo 5: Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1500-1870 Arası)	93
Tablo 6: 1500-1700 Arasında Avrupa'nın Ekonomik Gelişimi (Değerler Satın Alma Gücü Paritesine Göredir) ...	109
Tablo 7: Sanayileşmiş Ülkelerin GSYH Gelişimleri (1850-2016)	111
Tablo 8: 1929 Yılındaki Büyük Depresyon'un Avrupa ve ABD'de Kişisel Gelirlere Etkisi	122
Tablo 9: Kişi Başına Gelir Karşılaştırması	130
Tablo 10: Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1870-1990 Arası)	147
Tablo 11: Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1990-2017 Arası)	160
Tablo 12: Güney ve Kuzey Kore Karşılaştırması	167
Tablo 13: Doğunun İkinci Yükselişinin Sayısal Görünümü (Kişi Başına Gelirler)	168
Tablo 14: Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisindeki Yeri	169
Tablo 15: 1913 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Borç Yapısı.....	171
Tablo 16: Türkiye'nin GSYH ve Kişi Başına Geliri (Cari Fiyatlarla).....	172
Tablo 17: Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri	174
Tablo 18: Sanayi Ürünü Satış Gelirlerinde Değişim (Milyar USD)	186

Tablo 19: Dünya Ekonomisinde Güç Dengesi Değişimleri	188
Tablo 20: Ülkelerin GSYH Büyüklük Sıralaması	189
Tablo 21: Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişimin Son Yıllardaki Durumu (Üretim Kesimlerinin GSYH İçindeki Payları, %)	191

Sunuş

Bu kitap, dünya üzerindeki yaşamına tüketici olarak başlayan insanın geçirdiği kültürel evrimi ve o yolda yaşanan ekonomik gelişmeleri ele alıp açıklamayı amaçlayan bir ekonomik olaylar, devrimler ve teoriler tarihi kitabıdır.

Alışılmış ekonomi tarihi kitaplarından farklı olarak olaylar ve devrimlerle birlikte her paradigma değişiminden sonra ortaya çıkan ve dönemin ideolojisine dönüşen ekonomik düşünceleri de özetle ortaya koymayı amaçladın. Sanırım ekonomi tarihleriyle ekonomik düşünceler tarihini bir arada ele alan başka bir deneme yok.

Bu kitabı yazmamın nedeni son 20-30 yılda üniversitelerde piyasa ekonomisi ağırlıklı bir ekonomi eğitimi verilmesinin, ekonomi biliminin temellerini oluşturan tüketimin, üretimin, değiş tokuşun, paranın, ticaretin, kent ekonomisinin, pazarın, piyasanın tarihini ve ortaya çıkış nedenlerini kenara itmeye başlamış olmasıdır. Kanımca bunları atlayarak son birkaç yüzyılda ortaya çıkmış olan ekonomik düşüncelerin oluşturduğu tarihi incelemek ekonomi bilimini anlamak için yeterli değildir.

Kapitalizm tek başına kalmadan önce bütün bu kavramların çıkışı ve gelişimi ekonomi biliminde Marksist bir artı zaman ve artı değer yaklaşımı çerçevesinde ele alınırdı. Sovyet blokunun dağılmasıyla birlikte ekonomi bilimi son yüzyıldaki gelişmelerle kısıtlanmaya başladı. Oysa Marksist analizin birçok konuda çok doğru yaklaşımları ve eleştirileri vardır.

Konulara siyah ve beyaz gibi yaklaşım yapanların bu dediklerine şaşıracağlarının farkındayım. Çünkü günümüz anlayışı eskisi kadar eleştiriye kaldıramadığı gibi taraf tutmayı özendiriyor.

Oysa benim ekonomiye yaklaşımım devlet müdahalesinden arındırılmış bir piyasa ekonomisi çerçevesinde biçimlenirken, yaşamın geri kalan sosyal bölümlerine yaklaşımım Marksist analizle iç içe geçmiş bir biçim taşıyor. Yani ne siyah ne de beyaz, daha çok gri bir ton taşıyor. Bu söylediklerim yalnızca Marks'ın değerlendirmeleriyle değil Darwin, Freud ve Gordon Childe'nin düşünceleri çerçevesinde oluşan yaklaşımla ilgili.

Artı zaman olmaksızın fiziksel üretim dışındaki üretimin yapılması mümkün değil. Bunları incelemeden son iki yüzyılı anlamak söz konusu olamaz. Ancak pek fazla anlamadan ezberlemek söz konusu olabilir. Bu kitabın amacı bu tür bir ezber eğitimi karşılıklı çıkmak ve düşünce özgürlüğüne dayalı bir analiz tekniği yerleştirebilmektir.

Önceki kitaplarımda olduğu gibi bu kitabın da yayına hazırlanmasında her türlü desteği veren Sayın Ömer Erduran'a, Sayın Öner Ciravoğlu'na ve Sayın Nesrin Arslan'a teşekkür borçluyum. Kitapta karşınızı çıkabilecek hata ve eksikliklerin sorumluluğu ise doğal olarak bana aittir.

Giriş

DÜNYA EKONOMİSİ TARİHİNİ İNCELEMEK

Ekonominin pek çok tanımı vardır. Bu konuya tarihi açıdan bakacak olursak ekonomiyi biyolojik ve kültürel yaşamını sürdürebilmek amacıyla insanın doğal çevreye uyum sağlama çabası üzerine yapılan incelemeler olarak tanımlamak en doğru yaklaşım olacaktır. Tanım böyle ortaya konulunca ister istemez insanın bu amaçla yaptığı, tüketimden üretime, tasarruftan borç alıp vermeye kadar bütün ekonomik faaliyetler işin içine giriyor. Karl Marks'a göre ekonomi, bütün öteki sosyal gelişmelerin temelini ve altyapısını oluşturur. Diğerleri de üstyapıyı oluşturur. Bu nedenle de ekonomi tarihi, ekonomik düşünceler tarihinden farklı bir dal oluyor. Ekonomi tarihi, ekonomik olayların ve gelişmelerin tarihi olduğu halde ekonomik düşünceler tarihi bu olay ve gelişmeleri insanların nasıl anlayıp yorumladığının tarihidir. Bu anlamda ekonomi tarihini bilmeden ekonomik düşünce tarihini yerli yerine oturtmak da kolay değil. Ekonomi tarihini bir yana bırakınca ekonomik düşünceler tarihi bu sıkıntıyı aşabilmek için genellikle milattan sonraki tarihlerde, hatta son 3-4 yüzyılda olan olayları ele alarak sunuluyor. Oysa örneğin Marksist kuramı anlayabilmek için artı zamanın, artı emeğin ve artı değerın ilk ortaya çıktığı binlerce yıl önceki gelişimleri anlayabilmek gerekli. Ya da fiziksel üretimle fiziksel olmayan üretim arasındaki farkı ve fiziksel olmayan üretimin nasıl yapıldığını anlamak için ekonomi tarihini incelemek gerekiyor.

Kimilerine göre ekonomi tarihi neolitik dönemin getirdiği ilk uygarlıklarla başlıyor. Bu yaklaşım ekonomiyi devlet ağırlıklı ola-

rak yapılmasıyla ortaya çıkan bir optik kırılmanın sonucudur. Neolitik çağın getirdiği en belirgin farklardan birisi devlet örgütünün yavaş yavaş ortaya çıkmasıdır. Bir konuyu devletle birlikte incelemek çok daha kolay görünür. Çünkü devletin kayıtları ve arşivleri vardır. Ne var ki ekonomi tarihi, devlet örgütüyle değil insanın ortaya çıkışıyla başlıyor. İnsanın olduğu yerde ekonominin temel faaliyetlerinden birisi olan tüketim mutlaka oluyor ve bir süre sonra artı değer yaratılmaya başlanıyor. Artı değer sadece ekonomik faaliyetlerin değil, her türlü sosyal faaliyetin de dallanıp budaklanmasına yol açıyor. Hatta devlet örgütünü ortaya çıkaran da bu artı değerdir. O nedenle incelemeye devletle başlarsak işin başını atlamış oluruz. Sonrasında neolitik dönemin getirdiği yeniliklerle uygarlığın ilerlemesinin ekonomi tarihindeki pek çok gelişmeyi hızlandırdığı görülüyor. Ama ekonomi tarihine doğru bir başlangıç yapabilmek için biraz daha geriye, en azından paleolitik çağa kadar gitmek gerekir.

EVREN, DÜNYA VE YAŞAM

Hubble teleskopuyla yapılan gözlemler yıldızların dünyamızdan uzaklaştığını gösteriyor. Doğal olarak bu uzaklaşma öyle gözle görülür ve kolay hesaplanır bir iş değil. Bunun çok zaman alan, yavaş bir süreç olduğunu söylemek gerekir. Bu uzaklaşmanın bir tek açıklaması var: O da evrenin yavaş yavaş genişlemekte olmasıdır. Bu süreci tıpkı film gibi geriye sararsak o zaman bütün evrenin bir çekirdekten patlamayla oluştuğunu kabul etmemiz gerekiyor. Buna büyük patlama (*big bang*) kuramı deniliyor.

Evrenin oluşumu olarak tanımladığımız ‘büyük patlama’nın yaklaşık 13,8 milyar yıl önce (200 milyon yıl eksik ya da fazla) olduğu hesaplanıyor. Büyük patlamadan 300 bin yıl sonra ilk atomlar oluşmaya başlamış. 600 milyon yıl sonra ilk galaksiler, 5 milyar yıl önce de güneş oluşmuş.

Dünyanın yaşıyla ilgili hesaplamalar oldukça uzun bir süre insanların kafasını meşgul etti. Çok yakın zamanlara kadar dünyanın yaşı ancak milyon yıllarla ifade edilen bir geçmişe dayandı-

rılıyordu. Şimdi dünyanın yaşı yaklaşık olarak 4,5 milyar yıl hesaplanıyor.

Evrenin oluşumuna yol açan büyük patlamadan, yani bundan 13,8 milyar yıl öncesinden bugüne kadar geçen zaman süresi iki başlık altında inceleniyor: Kozmik dönem ve dünya dönemi. Büyük patlamadan itibaren geçen ilk 6 – 700.000 yıl süresine kozmik dönem adı veriliyor. Bu dönemde uzayın genişlemesi, nükleer güç ve elektro manyetik güçlerin, atomların, galaksilerin, elementlerin, güneş sistemlerinin ve gezegenlerin ortaya çıkışı söz konusu oldu. Güneş bundan yaklaşık 5 milyar yıl önce oluştu. İlk 6 – 700.000 yılda ortaya çıkan oluşumların önemli bir bölümü günümüzde de devam ediyor. Öteki dönem dünya dönemi olarak adlandırılıyor. Dünya dönemi günümüzden 4,5 milyar yıl önce dünyanın oluşumuyla başlıyor ve dünya yok olana kadar devam edecek. Kozmik dönem bizim bu kitabımızda yapacağımız incelemenin tümüyle dışında kalıyor. İnsanın ortaya çıkmadığı bir dönemde ekonomi tarihi söz konusu olamaz.

Bundan 3,8 milyar yıl önce yeryüzünün üst tabakası oluşmaya başladı. İlk kıtaların oluşumu, karmaşık yapıda organik moleküller ve bakterilerin ortaya çıkması bu dönemde oldu. Ayrıca atmosferin oksijenle yapılanması da bu döneme rastlıyor. Bu döneme prekambriyen dönemi deniliyor. Yaklaşık 600 milyon yıl önce karaları kaplayan sığ denizler oluşmaya başladı. Bunu çok hücreli yaşamın ortaya çıkışı izledi. Trilobitleri deniz canlılarının çeşitlenmesi izledi. Denizlerde ve karalarda bitkiler oluşmaya başladı. Böcekler, deniz ve kara sürüngenleri görülmeye başladı. Bu döneme paleozoik dönem adı veriliyor. Bu dönemi izleyen ve yaklaşık 7 milyon yıl öncesine kadar sürdüğü sanılan mezozoik dönemde sürüngenlerin hızla geliştiği ve ilk dinazorların ardından ilkel kuşların ortaya çıktığı tahmin ediliyor. Sonra nedeni bilinmez bir şekilde yaklaşık 65 milyon yıl önce dinazorlar yok oldular. Ardından küçük memeliler ortaya çıktı. Küçük memelilerin ortaya çıkış tarihinin 200 milyon yıl kadar geri gittiği sanılıyor. Bu dönemin ardından gelen dünya döneminin son halkası *cenozoik* dönemdir. Cenozoik dönem başlıca iki alt döneme

